

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Суходолі Мар'яни Володимирівни на тему:
«Правова культура та позитивні форми правосвідомості: теоретико-правові
аспекти співвідношення»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Наукова новизна дослідження полягає у розробці нових теоретико-концептуальних положень щодо співвідношення та взаємодії правової культури та правосвідомості у правовій системі суспільства. На підставі аналізу правової доктрини, статистичних матеріалів та соціологічних даних, дисертантка дійшла висновку про те, що найдоцільніше співвідносити правову культуру не з правовою свідомістю як такою, а виключно з її позитивними формами (зокрема, з усвідомленою правовою активністю). Це вбачається принципово новим підходом у теорії права і надає більше можливостей для визначення механізму його функціонування, а також підвищення рівня правової культури суспільства.

Слід зазначити, що хоча правова свідомість та правова культура як явища правової дійсності ставали предметом дослідження багатьох вчених (зокрема О.В. Волошенюка, Н.Ю. Коваленко, Л.О. Макаренко, Т.В. Міхайліної, В.В. Мухіна, І.В. Осики, Т.С. Панченко, О.Є. Проця, Р.А. Сербіна, І.І. Шаравари, А.О. Штанько, М.Є. Черкас), але задіяний підхід є новим та відповідає сучасним запитам суспільства, правової доктрини та юридичної практики.

У роботі пропонується характеризувати правову культуру через такі ознаки: 1) вираз назовні виключно у практичних діях, поведінці; 2) правомірність такої поведінки; 3) є безпосереднім наслідком високого рівня правосвідомості особи, тобто співвідношення із правовою активністю як формою правосвідомості. Слід погодитися із запропонованим підходом, тому

що деформована правосвідомість у будь-яких її формах не може призводити до формування правової культури. Цим практично і підтверджується настільки її низький рівень у населення України, бо, як виявлено у роботі, правосвідомість українського суспільства здебільшого представлена деформованими (негативними) варіаціями.

Автором підтверджена наукова гіпотеза дослідження: правова культура та правова свідомість внаслідок розбіжностей їхніх характеристик відносяться до різних складників класичної тріади правової системи, рівно як і до різних елементів механізму правового регулювання, що підвищує потенційні можливості для впливу на досліджувані категорії. Так, у правовій системі правосвідомість автор не відносить до жодного компоненту, цілком закономірно відводячи їй роль каталізатора суспільних відносин та ланки, яка пов'язує систему права, правову ідеологію та юридичну практику у єдиний механізм, надає йому функціональності. Правова культура, внаслідок свого прикладного спрямування, у межах правової системи цілком охоплюється юридичною практикою. У механізмі дії права дисертантка відносить правосвідомість до психологічного механізму дії права, а правову культуру – одночасно до соціального механізму дії права та юридичного механізму дії права (механізму правового регулювання).

Окрім вищезазначених результатів, новизна роботи полягає у запереченні існування глобального (тобто загальносвітового) рівня правової культури та правосвідомості, внаслідок неоднорідності предмету дослідження у різних національних правових системах. Слід зазначити, що це спостерігалось і раніше, але коронавірусна криза та карантинний період ще більше підкреслили зазначену тенденцію.

Саме попередній висновок і становить один з елементів новизни рецензованої дисертаційної роботи. Аналіз тенденцій розвитку правової культури та правової свідомості у межах різних національних правових систем

карантинного та посткарантинного періоду жодного разу не досліджувалося у юридичній науці.

Отже, тема дисертації Суходолі Мар'яни Володимирівни та поставлені завдання є актуальними та затребуваними у юридичній науці і практиці. Задачі дослідження охоплюють таку проблематику, як: уточнення аспектів співвідношення правової культури і правової свідомості; виявлення та конкретизація соціально-правових передумов аналізу правової культури та правової свідомості суспільства; обґрунтування специфіки методологічної складової дослідження правової культури як відображення позитивних форм правосвідомості в історичній ретроспективі та на сучасному етапі розвитку суспільства; виявлення та аналіз правової культури і правосвідомості транзитивних суспільств; характеристика та уточнення фактичного стану правової культури населення України як відображення деформованої правосвідомості; обґрунтування засобів безпосереднього впливу на правосвідомість як одного зі шляхів підвищення рівня правової культури; внесення пропозицій щодо удосконалення засобів опосередкованого впливу на правосвідомість та правову культуру. Узгодження об'єкту й предмету дослідження, мети і завдань, коректне використання автором методів наукового пошуку стало підґрунтям отримання результатів, які містять наукову новизну та мають практичне значення.

Теоретичне значення результатів роботи ґрунтується на уточненні аспектів співвідношення правової свідомості та правової культури, а також зазначених категорій – з правовими цінностями та правовим менталітетом; визначенні місця правової свідомості та правової культури у правовій системі суспільства та у механізмі дії права; конкретизації рівнів правової культури; удосконаленні методології дослідження правосвідомості та правової культури.

Серед наукових результатів теоретичного та науково-методологічного змісту вважаємо за необхідне виокремити такі, що демонструють високий дослідницький рівень:

1) по-перше, це уточнення методики застосування правової компаративістики у юридичних дослідженнях взагалі та у сфері правової культури та правосвідомості зокрема. Так, стверджується необхідність ретельного відбору правових систем для компаративно-правового аналізу, що пояснюється, в тому числі, – різними системами цінностей;

2) по-друге, важливим результатом є конкретизація зовнішніх проявів низького рівня правової культури, які можуть виражатися як у неправомірних діях, так і в таких, що безпосередньо до цієї категорії не відносяться, наприклад, у зловживанні суб'єктивними правами;

3) третім важливим науковим доробком стала аргументація співвідношення правової культури, правової свідомості та правового менталітету. Так, дисертантка стверджує, що правова культура та правова свідомість опосередковують здебільшого сьогодення, а правовий менталітет – як сьогодення, так і історичну ретроспективу. Також менталітет (в тому числі і правовий) розглядається як передумова формування правосвідомості у певних її формах. У роботі зроблено висновок, що правовий менталітет не тотожний правовій культурі та правосвідомості, опосередковує історичний правовий досвід певного суспільства, знаходить свій вираз у правовій свідомості (розумінні права та ставленні до нього), після чого „переноситься” на практичну поведінку, тобто у сферу правової культури.

Практичне значення результатів дослідження ґрунтується, з одного боку, на ретельному аналізі статистичних матеріалів та юридико-соціальних кейсів для формулювання певних висновків, а з іншого – у прикладному характері низки отриманих результатів, які можуть бути застосовані для підвищення рівня правової свідомості та правової культури населення України.

Зокрема, цінним вбачається аналіз транзитивного суспільства як у світовому масштабі, так у межах України. Дисертанткою вперше у правовій доктрині проаналізовано стан правової свідомості та правової культури карантинного та посткарантинного періоду, виявлено специфіку їхнього

функціонування у різних національних правових системах.

Також значну прикладну роль відіграє не просте визначення дисертанткою комплексу засобів, спрямованих на підвищення рівня правової свідомості та правової культури в Україні, а їхня класифікація на безпосередні та опосередковані засоби. Оскільки такі засоби мають різні характеристики та застосовуються у різний спосіб, зазначена класифікація здатна забезпечити різні підходи до їхньої реалізації та уточнити методику їх впровадження.

Цікавою є пропозиція щодо розширення та застосування концепції «розумного волонтерства» (service-learning), як засобу підвищення рівня правової свідомості та правової культури через фактичні дії.

Дисертація виконана особисто, містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, які мають істотне значення для юридичної науки. Одержані результати є достовірними та об'єктивними. Дослідження відповідає усім вимогам рівня наукової кваліфікації здобувача, що зазначено у п. 10 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 р.

Зміст положень дисертаційного дослідження викладено у 9 публікаціях, зокрема 3 з яких відповідають п.11 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії (2 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у науковому періодичному виданні країн ОЕСР та ЄС), а також у 4 тезах доповідей за матеріалами конференцій та 2 публікаціях, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Суходоля М. Безпосередні засоби впливу на правосвідомість та правову культуру. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. №85. С.150-155.
2. Суходоля М. Фактичний стан правової культури населення України як

відображення деформованої правосвідомості. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С.200-204.

3. Суходоля М. Засоби підвищення рівня правової свідомості та правової культури: проблеми класифікації і характеристики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. #6. Vol.1. Р.339-343.

4. Суходоля М. Соціальні та правові передумови аналізу правової культури. *Economic and law paradigm of modern society*. 2018. №3. С.57-61.

5. Суходоля М. Правова культура та правосвідомість транзитивних суспільств: проблеми аналізу та трансформацій. *Інтернаука: міжнародний науковий журнал*. 2020. №20(100). С.80-84.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Суходоля М. Методологічна складова аналізу правової культури: виклики сьогодення. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: Матер.^с міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 5-6 квітня 2019 року). Дніпро: „Правовий світ”, 2019. С.12-13.

7. Суходоля М. Особливості правової культури та правосвідомості у суспільствах перехідного типу. *Виклики глобалізованого суспільства: економіко-правовий аспект*: матер. I міжнар. науково-практ. Інтернет-конф. (15 листопада 2019 року). Вінниця, 2019. Том 1: Право. С. 43-47.

8. Суходоля М. Правове виховання як першооснова формування правової культури. *Виклики глобалізованого суспільства: економіко-правовий аспект*: матер II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (25 грудня 2019 року). Вінниця, 2019. Том 1: Право. С. 33-36.

9. Суходоля М. Трансформації правосвідомості та правової культури в умовах карантинних обмежень: порівняльно-правовий аналіз. *Осінні юридичні читання – 2020. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*. Випуск XXVIII: Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Осінні юридичні читання – 2020». (26 листопада 2020 р.). Вінниця: ДонНУ

імені Василя Стуса, 2020. С. 97-99.

Основні наукові результати дисертації повною мірою висвітлені у публікаціях [1] – [3].

Усе вищезгадане дає підстави рекомендувати дисертацію Суходолі Мар'яни Володимирівни на тему: «Правова культура та позитивні форми правосвідомості: теоретико-правові аспекти співвідношення» до захисту у спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор,
ректор ДонНУ імені Василя Стуса

Р.Ф. Гринюк

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
ДонНУ імені Василя Стуса

І.С. Щebetун

